

Witold Jan Chmielewski

**Likwidowanie
szkolnictwa katolickiego
w drugiej połowie
lat czterdziestych XX wieku**

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie

Kraków 2019

Synowi Sławomirowi

Spis treści

Wykaz ważniejszych skrótów	11
Wstęp	13
1. Polityka władz wobec szkolnictwa katolickiego w drugiej połowie lat czterdziestych XX wieku	21
2. Przedszkola	57
3. Szkoły powszechne (podstawowe)	87
4. Szkoły średnie ogólnokształcące	117
5. Szkoły zawodowe	199
Zakończenie	231
Bibliografia	235
Aneksy	247
Spis tabel	263
Spis fotografii	265
Indeks nazwisk	269
Summary: Elimination of Catholic education in Poland in the second half of the 1940s	273
Zusammenfassung: Auflösung des katholischen Schulwesens in Polen in der zweiten Hälfte der 40er Jahre im 20. Jahrhundert	275

Contents

List of abbreviations	11
Introduction	13
1. The authorities in relation to Catholic education in the second half of the 1940s	21
2. Kindergartens	57
3. Primary schools (elementary)	87
4. Secondary schools	117
5. Vocational schools	199
Conclusion	231
Bibliography	235
Appendices	247
List of tables	263
List of photographs	265
Name index	269
Summary: Elimination of Catholic education in Poland in the second half of the 1940s	273
Zusammenfassung: Auflösung des katholischen Schulwesens in Polen in der zweiten Hälfte der 40-er Jahre im zwanzigsten Jahrhundert	275

Inhaltsverzeichnis

Abkürzungsverzeichnis	11
Vorwort	13
1. Einstellung der Behörde zu dem katholischen Schulwesen in der zweiten Hälfte der 40-er Jahre im zwanzigsten Jahrhundert	21
3. Kindergärten	57
3. Allgemeine Schulen (Grundschulen)	87
4. Allgemeinbildende Oberschulen	117
5. Berufsschulen	199
Schlusswort	231
Literatur	235
Anhang	247
Tabellenverzeichnis	263
Fotoverzeichnis	265
Personenregister	269
Summary: Elimination of Catholic education in Poland in the second half of the 1940s	273
Zusammenfassung: Auflösung des katholischen Schulwesens in Polen in der zweiten Hälfte der 40-er Jahre im zwanzigsten Jahrhundert	275

Wykaz ważniejszych skrótów

- AAN – Archiwum Akt Nowych w Warszawie
- AAK – Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach
- AGSD – Archiwum Główne Służebniczek Dębickich
- AKMK – Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie
- AKU – Archiwum Krakowskich Urszulanek OSU
- AO – Akta Osobowe
- APKNaz. – Archiwum Prowincji Krakowskiej Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu
- APW – Archiwum Państwowe w Warszawie
- APWMTJ – Archiwum Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej Towarzystwa Jezusowego
- APWSF – Archiwum Prowincji Warszawskiej Sióstr Felicjanek
- ASIW – Archiwum Salezjańskie Inspektorii Warszawskiej
- ASMW – Archiwum Sióstr Miłosierdzia, Warszawa
- DzUrzMO – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty
- DzUrzMWRiOP – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
- DzURP – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
- IPN – Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów
- KC PPR – Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej
- KC PZPR – Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
- KSE – Komisja Szkolna Episkopatu
- KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski
- MAP – Ministerstwo Administracji Publicznej
- MBP – Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
- Min. Ośw. – Ministerstwo Oświaty

- MWRiOP – Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
NN – nazwisko nieznane
PPR – Polska Partia Robotnicza
PPS – Polska Partia Socjalistyczna
PZWS – Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych
PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RP – Rzeczpospolita Polska
RTPD – Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci
TPD – Towarzystwo Przyjaciół Dzieci
UBP – Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
Urszulanki OSU – Urszulanki Roty Rzymskiej (Unio Romana Ordinis Sanctae Ursulae)
Urszulanki SJK – Urszulanki Serca Jezusa Konającego (Congregatio Sororum Ursularum a Sacro Corde Iesu Agonizantis)
WRN – Wojewódzka Rada Narodowa
WUBP – Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
ZMW RP – „Wici” Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici”
ZNP – Związek Nauczycielstwa Polskiego

Wstęp

System wychowawczy spełnia bardzo istotną rolę w funkcjonowaniu każdego państwa. Wpływa na kształtowanie postaw i zachowań jego obywateli, realizując politykę edukacyjną rządu (opcji politycznej) pod kątem założonych norm prawnych i celów pedagogicznych. Z tego powodu stanowi przedmiot zainteresowań rządzących w stosowaniu różnych form wywierania nacisku i podejmowaniu inicjatyw zmierzających do jego rozszerzania. W większości państw system wychowawczy jest jednym z najważniejszych elementów oddziaływania na młode pokolenie w duchu propagowanych przez władze założeń ideowopolitycznych. Sytuacja taka szczególnie jaskrawo występuje lub zawsze miała miejsce w krajach o cechach totalitarnych, gdzie cele wychowania podporządkowane zostały ideologii i były realizowane przez powołane do tego instytucje społeczno-polityczne, oświatowe, kulturalne, a często też naukowe. Jedną z form wdrażania ich w życie, połączoną z realizacją celów kształcenia, był odpowiednio ukształtowany, wewnętrznie spójny, jednolity system szkolny. Szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze, które zdaniem decydentów państwa nie realizowały wyznaczonych celów edukacyjnych, mogły być przekształcane czyli dostosowywane do istniejącej rzeczywistości lub po prostu, co było częstokroć najłatwiejsze, likwidowane. W takiej sytuacji znalazły się właśnie prywatne szkoły katolickie w Polsce w drugiej połowie lat czterdziestych ubiegłego wieku, gdy kraj stał się niesuwerenny, pozostając pod przemożną presją obcej ideologii, niezgodnej z wyznawaną religią, tradycją narodową i kulturą łacińską, z którą jesteśmy związani silnymi więzami od ponad tysiąca lat.

W polskiej oświacie od czasu zakończenia pierwszej wojny światowej nie było tak dramatycznych wydarzeń w historii edukacji, nie licząc lat drugiej wojny światowej i okupacji, jak dzieje szkolnictwa katolickiego po 1944 roku. Wprawdzie Polska istniała, chociaż z poprzesuwanymi granicami, ale narzucony jej przez Związek Radziecki ustrój społeczno-polityczny różnił się w decydujący sposób od tego, który istniał w okresie II Rzeczypospolitej, i od tego, który pojawiał się w planach, koncepcjach i marzeniach setek tysięcy Polaków, walczących i ginących na frontach wojennych, bądź ciemionych w ojczyźnie przez znieawidzonych okupantów.

W nowej, powstającej w kraju rzeczywistości społeczno-politycznej, wzorowanej na praktykach stosowanych w tak zwanym Kraju Rad i opartej na sowieckiej wersji ideologii komunistycznej pedagogiki, szkoła została poddana początkowo stopniowo, w sposób zawołowany, a pod koniec lat czterdziestych z coraz większym przyspieszeniem, głębokiej ideologizacji, zaś pracujący w niej nauczyciele i ucząca się młodzież – głębokiej indoktrynacji. W tak wytyczonych i uporczywie realizowanych celach edukacyjnych nie było miejsca ze względów doktrynalnych na szkolnictwo prywatne, niepaństwowe. Szkoła bowiem musiała być podporządkowana, w myśl obowiązującej ideologii, całkowicie władzy państwowej pochodzącej z nadania partyjnego, czyli komunistycznego, pod względem organizacyjnym, programowym i kadrowym. Do tak nakreślonych kryteriów ideologicznych, nazywanych (przewrotnie i nieadekwatnie do istniejącego stanu rzeczywistego i wprowadzanych metod działania) demokratycznymi, czy też postępowymi, nie mogło się dostosować szkolnictwo katolickie, posiadające w Polsce i w Europie wielowiekową tradycję oraz sprawdzone formy pracy. Straciłoby swoją wiarygodność pod względem etycznym, moralnym i w zakresie przekazywanych treści wychowawczych oraz poznawczych, wypływających z nauki Kościoła katolickiego. Faktu tego nie chcieli przyjąć do wiadomości i uwzględnić w swoich działaniach rządzący wówczas polskim szkolnictwem. Było to bowiem niezgodne z propagowanym przez komunistów tzw. naukowym poglądem na świat, partyjnymi założeniami ideologicznymi i koncepcją wychowania nowego człowieka.

W tej sytuacji władze wydały totalną walkę wszystkim formom i metodom edukacji młodego pokolenia Polaków, opartej na wartościach uniwersalnych i katolickich, a zwłaszcza wychowaniu religijnemu. Zwalczały naukę religii w szkołach, ograniczały udział uczniów w praktykach religijnych,

likwidowały organizacje, stowarzyszenia i zrzeszenia o proveniencji katolickiej. W całym kraju zamykano wydawnictwa o charakterze wyznaniowym i niemal zniszczono prasę związaną z Kościołem katolickim. W Polsce, dużym kraju położonym w sercu chrześcijańskiej Europy, nie ukazywał się ani jeden dziennik związany z Kościołem katolickim, odpowiadający przekonaniom religijnym ogromnej większości społeczeństwa. Istniejące czasopisma pozwalało wydawać w bardzo niskich nakładach i z ocenioną zawartością treści. Z silną determinacją władze przystąpiły do drastycznego ograniczenia, a następnie likwidacji prywatnego szkolnictwa katolickiego wszystkich typów, łącznie z przedszkolami. Ta pełna szykan akcja, sprzeczna z obowiązującym prawem oświatowym, prowadzona była przez Ministerstwo Oświaty i terenową administrację szkolną przy wsparciu Ministerstwa Administracji Publicznej, a zwłaszcza Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. W późniejszym okresie główną rolę w tej kwestii odgrywał Urząd do Spraw Wyznań.

Katolickie instytucje edukacyjne określano często w statystykach Ministerstwa Oświaty jako placówki prowadzone przez „organizacje religijne”. Pojęcie to obejmowało teoretycznie wszystkie wyznania istniejące w ówczesnej Polsce, w praktyce jednak, jak wynika ze szczegółowych wykazów i analiz, dotyczyło przedszkoli i wszystkich typów szkół, związanych z Kościołem katolickim.

Początek rozpatrywanej w książce problematyki wyznacza utworzenie marionetkowego Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w lipcu 1944 roku. Koniec rozważań przypada na rok 1950. Resortem Oświaty PKWN i dwukrotnie Ministerstwem Oświaty kierował w tym czasie komunista Stanisław Skrzyszewski. Funkcję ministra oświaty pełnił także w tym okresie wywodzący się z ruchu ludowego, były dyrektor Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu Rzeczypospolitej Polskiej (w Londynie) na Kraj, należący do obozu mikołajczykowskiego Czesław Wycech. W analizowanym czasie zapadły podstawowe decyzje dotyczące zwalczania różnorodnych form wychowania przedszkolnego, szkół wszystkich typów oraz placówek opiekuńczo-wychowawczych o proveniencji wyznaniowej.

W 1950 roku wprowadzono poważne zmiany w podziale terytorialnym kraju, zarządzaniu państwem i szkolnictwem. Zniesiono kuratoria okręgów szkolnych i inspektoraty szkolne a w ich miejsce utworzono wydziały oświaty podporządkowane wojewódzkim, powiatowym, dzielnicowym

radom narodowym i wchodzące w skład ich prezydiów, jako organów wykonawczych¹. W tymże roku, w dniu 19 kwietnia utworzono istotny dla stosunków pomiędzy Kościołem katolickim a Państwem Urząd do Spraw Wyznań, podległy prezesowi Rady Ministrów². Nieco później wyodrębniono z Ministerstwa Oświaty urząd Ministra Szkół Wyższych i Nauki, co pośrednio miało wpływ na wiele kwestii dotyczących wychowania młodzieży³. Rok szkolny 1949/50 był pierwszym pełnym rokiem, w którym wdrażano w życie nowy system administrowania edukacją zawodową przez nowo utworzony Centralny Urząd Szkolenia Zawodowego i jego terenowe odpowiedniki⁴. Zmiany w zarządzaniu nabierały ideologicznej pryncypialności, co natychmiast odczuły negatywnie zakonne szkoły zawodowe.

Istotne znaczenie dla podjętego w publikacji problemu miało odwołanie Stanisława Skrzyszewskiego z funkcji ministra oświaty w dniu 7 lipca 1950 roku i objęcie niebawem tego urzędu przez Witolda Jarosińskiego⁵. Skrzyszewski jako minister, zagorzały zwolennik sowieckich metod wychowania, w decydujący sposób przyczynił się do ograniczenia i stopniowej likwidacji

-
- 1 *Ustawa Konstytucyjna z dnia 20 marca 1950 r. zmieniająca Ustawę Konstytucyjną o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej*, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: DzURP) 1950, nr 14, poz. 129; *Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej*, DzURP 1950, nr 14, poz. 130.
  - 2 *Ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej*, DzURP 1950, nr 19, poz. 156.
  - 3 *Ustawa z dnia 26 kwietnia 1950 r. o utworzeniu urzędu Ministra Szkół Wyższych i Nauki*, DzURP 1950, nr 21, poz. 181. *Ustawa z dnia 10 lutego 1949 r. o zmianie organizacji naczelnych władz gospodarki narodowej*, DzURP 1949, nr 7, poz. 43.
  - 4 *Ustawa z dnia 10 lutego 1949 r. o zmianie organizacji naczelnych władz gospodarki narodowej*, DzURP 1949, nr 7, poz. 43; *Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 16 lipca 1949 r. [...] wydane w porozumieniu z Prezesem Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego w sprawie tymczasowego uregulowania spraw związanych z administracją szkolnictwa zawodowego*, DzUrzMO 1949, nr 11, poz. 202.
  - 5 W. Chmielewski, *Polska administracja szkolna w latach 1944–1950*, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim, NWP, wyd. drugie, Piotrków Trybunalski 2013, s. 470, 471. Szerzej na temat działalności S. Skrzyszewskiego: tenże, *Stanisław Skrzyszewski wobec ludzi nauki w świetle własnych notatek, listów i pism (1944–1950)*, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2014, passim; A. Kochoński, *Skrzyszewski Stanisław Antoni*, „Polski Słownik Biograficzny” 1998, t. XXXVIII/3, s. 419–422.

wszystkich form edukacji wyznaniowej. Okolicznością sprzyjającą zamykaniu szkół katolickich było wprowadzanie do powszechnej praktyki pedagogicznej pod koniec lat czterdziestych XX wieku stalinowskich programów nauczania, podręczników i wymiana kadr kierowniczych w oświacie.

Książka niniejsza powstała głównie na podstawie materiałów archiwalnych. W analizowanym bowiem czasie, zwłaszcza w końcowej jego fazie, nie wytworzono w większej ilości źródeł drukowanych, ponieważ o sprawach wychowania religijnego, a zwłaszcza działalności szkół katolickich nie można było pisać na forum publicznym. Cenzura zabraniała podejmowania wszelkich tematów dotyczących szkolnictwa wyznaniowego. Widoczne to było nie tylko na łamach prasy codziennej czy naukowej o charakterze świeckim, ale także w czasopiśmie urzędowych poszczególnych kurii diecezjalnych. Szkoły katolickie zamykano po cichu, bez rozgłosu, starając się uniknąć zainteresowania opinii publicznej, kategorycznie przeciwnej takim działaniom. Według założeń władzy te bolesne fakty miały zachodzić w sposób niewidoczny, jako wydarzenia marginalne, nie zasługujące na uwagę, znajdujące się na obrzeżach rzekomo wielkich dokonań gospodarczych, społecznych i ideologicznych, zmierzających do budowy ładu społecznego na wzór sowiecki.

Dopiero po upadku PRL można było rozpatrywać w sposób rzeczowy i obiektywny problematykę działalności i likwidacji szkół wyznaniowych, zwłaszcza zakonnych. Powstało na ten temat wiele opracowań. Spośród istniejącej literatury przedmiotu najbardziej przydatne podczas prowadzonych badań i pisania książki były następujące pozycje: Hanna Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa* (wydanie drugie, Białystok 1997) i *17 lat nauczania religii w Polsce Ludowej. Wybór dokumentów* (Białystok 1998); Ewa Kaczmarek, *Dlaczego przeszkadzały? Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1945–1956* (Warszawa 2007); Artur Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944–1980* (Lublin 2004); Andrzej Grudziński, *Działalność dydaktyczno-wychowawcza szkół katolickich archidiecezji krakowskiej w latach 1945–1956* (Lublin 2013); Barbara Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek w okresie Polski Ludowej* (Lublin 2000); Anna Rogozińska, *Szkoły Sióstr Urszulanek w Tarnowie w latach 1877–1953* (Lublin 2002); Maria Wójcik, *Zgromadzenie Sióstr Służek NMP Niepokalanej, t. 2: Rozwój działalności w latach 1919–1978* (Mariówka 2012); Ryszard Gryz, *Państwo a Kościół w Polsce. Na przykładzie województwa kieleckiego* (Kraków 1999).

Niezwykle ważne dla rozważań zawartych w publikacji są opracowania źródłowe: Petera Rainy *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1: *Lata 1945–59* (Poznań 1994), *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974* (Paryż 1975), a także *Instrukcje, wytyczne, okólniki dyrektora Departamentu V MBP dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945–1953*, opracowane przez Adama Dziuroka, ks. Józefa Mareckiego i Filipa Musiała (Kraków–Katowice 2012).

Niezbędne okazały się wydane drukiem lub nieopublikowane dane statystyczne z pierwszych powojennych lat na temat szkolnictwa katolickiego, opracowane przez Biuro Badań i Statystyki Ministerstwa Oświaty pod kierownictwem prof. Mariana Falskiego. Zawarte w nich informacje znacznie przybliżyły obraz szkolnictwa katolickiego, określanego w statystykach ministerialnych jako prowadzonego przez „organizacje religijne” („Caritas”, kurie biskupie, zakony i zgromadzenia zakonne, parafie itp.). W ten sposób starano się wyrzucić wrażenie, że zamieszczane dane dotyczyły także szkół innych wyznań. Tymczasem szczegółowe wykazy placówek edukacyjnych różnych typów dowodzą, że mianem tym określano wyłącznie szkoły katolickie. Działające początkowo nieliczne placówki edukacyjne Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, Polskiego Czerwonego Krzyża, Komitetu Żydowskiego itp. klasyfikowano jako instytucje „organizacji świeckich”. Na szkoły prawosławne, ewangeliczne i innych wyznań nie zdołano natrafić.

W pracy korzystano głównie z akt znajdujących się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Dotyczy to zwłaszcza zespołów akt Ministerstwa Oświaty, Urzędu do Spraw Wyznań, a przede wszystkim spuścizny Stanisława Skrzyszewskiego. Zgromadzone w niej informacje i dane statystyczne w rękopisie, przygotowane zostały wyłącznie dla ówczesnego ministra oświaty. Z archiwum Skrzyszewskiego pochodzą też niektóre nieopublikowane tabele statystyczne, opracowane pod kierunkiem Mariana Falskiego w ramach prac Biura Badań i Statystyki.

Bardzo cenne akta pozyskano na temat działalności Komisji Szkolnej Episkopatu, przechowywane w Instytucie Pamięci Narodowej i Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach. Owocne rezultaty przyniosła kwerenda archiwalna w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej i Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Pozyskane w nich materiały pozwoliły objaśnić wiele faktów dotyczących sytuacji szkół katolickich w Polsce w analizowanym okresie.

Celem książki jest ukazanie procesu ograniczania działalności, a następnie stopniowej likwidacji szkolnictwa katolickiego, prowadzonego przez kurie biskupie, zakony i zgromadzenia zakonne. W publikacji dążono do przedstawienia, w miarę dostępności do istniejących źródeł, mechanizmów powstawania i przebiegu tego wysoce szkodliwego dla narodu polskiego działania. Szczególną uwagę zwrócono na kategoryczność władz w pozbawianiu praw publicznych, państwowych i wreszcie zamykaniu szkół biskupich oraz zakonnych. Podkreślono także nieustępliwą postawę Episkopatu i jego Komisji Szkolnej oraz pojedynczych biskupów, którzy nieustannie stawali w obronie szykanowanych i zamykanych szkół. Odnotowano wielką odwagę i poświęcenie w działaniu przełożonych zakonnych i dyrektorów, którzy wykorzystywali na gruncie istniejącego prawa każdą możliwość ocalenia zagrożonych placówek edukacyjnych. Na uwagę zasługuje także obywatelska postawa komitetów rodzicielskich, nauczycieli i uczniów.

Praca ma układ chronologiczno-problemowy, składa się z pięciu rozdziałów. Rozdział pierwszy ukazuje w ogólnym zarysie stosunek władz do szkolnictwa katolickiego w drugiej połowie lat czterdziestych XX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem ważniejszych, negatywnych działań partyjnych i administracyjnych w tym zakresie. Przedstawia też główne inicjatywy biskupów polskich, a zwłaszcza Komisji Szkolnej Episkopatu, mające na celu obronę szkół zakonnych przed ograniczaniem działalności, a następnie ich zamknięciem. Rozdział drugi podejmuje zagadnienie stopniowej likwidacji przez władze zorganizowanych form wychowania przedszkolnego, realizowanych przez żeńskie zakony i zgromadzenia zakonne, oraz tworzenia przedszkoli bezwyznaniowych Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Poruszono też w nim kwestię zatrudniania zakonnic w przedszkolach państwowych. W rozdziale trzecim omówiono problem pozbawiania praw publicznych i zamykania katolickich szkół powszechnych. Działania te motywowano m.in. powstaniem dostatecznej liczby tego typu szkół państwowych. Kolejny, czwarty rozdział poświęcony został procesowi nieudzielania uprawnień szkół państwowych i sukcesywnej likwidacji katolickich średnich szkół ogólnokształcących. Na płaszczyźnie szkolnictwa średniego rozegrała się podstawowa batalia o istnienie i przyszłość szkół zakonnych, w szczególności w kontekście postępującej ideologizacji szkolnictwa i ostrego sporu o kierunek wychowania młodzieży szkolnej. Ze względu na złożoność przedsięwzięcia i liczbę zamykanych szkół, jak również konsekwencje społeczne i wychowawcze oraz wydźwięk moralny akcji prowadzonej przez

władze w tym zakresie, zagadnieniu temu poświęcono w książce najwięcej uwagi. Ostatni rozdział przedstawia pierwsze kroki władzy zmierzające do likwidacji katolickich szkół zawodowych. Szkoły te wprawdzie początkowo nie były masowo zamykane, ale pozbawiano je uprawnień szkół państwowych. Ich zaletą było to, że zapewniały wysoko wykwalifikowanych pracowników dla powstającej ze zniszczeń wojennych gospodarki i nie przynosiły, zdaniem władzy, ze względu na swój charakter takich szkół ideologicznych, jak szkoły ogólnokształcące. Nie posiadając uprawnień, zamykały jednak swoim absolwentom drogę do dalszej edukacji. Pod koniec lat czterdziestych uznano, że wykonanie planu sześcioletniego nie powinno być realizowane przez osoby zdobywające kwalifikacje zawodowe w szkołach „klasztornych”. Wprowadzanie w życie tego ideologicznego założenia spowodowało przyspieszone zamykanie tych szkół.

Przy rozpatrywaniu zagadnień likwidacji szkolnictwa katolickiego kilkakrotnie przekroczono nakreśloną dla tej publikacji cezurę czasową. Uczyniono to dlatego, aby lepiej ukazać negatywny rezultat poczynań władzy.

Rozważania na temat dramatycznych dziejów szkolnictwa katolickiego w pierwszych latach po zakończeniu drugiej wojny światowej uzupełniają aneksy oraz zdjęcia placówek edukacyjnych, prowadzonych przez zakony.